

KOLEKCJA EMERYKA HUTTEN-CZAPSKIEGO

The Emeryk Hutten-Czapski Collection

Kraków 2013

Muzeum Narodowe w Krakowie. Europejskie Centrum Numizmatyki Polskiej – kolekcja Emeryka Hutten-Czapskiego

Imponująca kolekcja przedmiotów zgromadzonych przez Emeryka Hutten-Czapskiego (1828–1896) to przede wszystkim unikatowe zabytki numizmatyczne: monety, banknoty i medale. Ten wybitny uczonek, kolekcjoner i bibliofil pozostawił jednak również interesujące zbiory grafiki, militariów, tkanin, odznak, ceramiki, złotnictwa, gliktyki i szkła oraz bardzo bogaty księgozbiór. Od 1903 roku kolekcja Emeryka Hutten-Czapskiego, którą jego spadkobiercy przekazali Miastu Kraków, włączona została do zbiorów Muzeum Narodowego. Część obiektów z kolekcji oglądać można na co dzień w Galerii Rzemiosła Artystycznego oraz Galerii „Broń i Barwa w Polsce” w Gmachu Głównym Muzeum. Na obecnej wystawie w Europejskim Centrum Numizmatyki Polskiej prezentowane są zabytki z kolekcji magazynowych pokazywane wcześniej wyjątkowo na tematycznych i specjalistycznych wystawach czasowych.

Ekspozycję otwierają dwie gabloty, w których znajduje się ubiór szlachecki i zestaw jedwabnych pasów kontuszowych. Uszyte z jedwabnej tafty kontusz i żupan pochodzą z lat 60. XVIII wieku. Należały do starosty kaniowskiego Jana Potockiego (il. 1). Pasy kontuszowe wykonano

w 2. połowie XVIII wieku w manufakturze radziwiłłowskiej w Słucku na Litwie. Tą tak zwaną persjarnią zarządzał wówczas Leon Madżarski, syn Jana. Inne powstały w manufakturach krakowskich Franciszka Masłowskiego oraz mniej popularnego Daniela Chmielowskiego. Doskonałością techniczną dorównywały najwspanialszym wyrobom jedwabnym z terenu Persji, Turcji czy Chin.

Kolejne dwie gabloty zawierają wybór biżuterii i akcesoriów związanych z polskim ubiorem narodowym. Na szczególną uwagę zasługuje zawieszenie z kameą z wizerunkiem władcy (il.2) oraz brosza w kształcie gałązki (il.4). Zawieszenie, które Emeryk Hutten-Czapski zakupił jako ukazujące króla Zygmunta III Wazę, jest rzeźbionym w jaspisie przedstawieniem cesarza Rudolfa II, wykonanym w praskim warsztacie Ottavio Miseronego około roku 1595.

Pierścienie sygnetowe z polskimi i obcymi herbami szlacheckimi pochodzą XVIII i XIX wieku. Na wystawie wśród zabytków z XVIII wieku na uwagę zasługują pierścienie z herbami Dołęga, Sas, Nowina i Półkozic. Ze względu na brak inicjałów właścicieli oraz popularność tych herbów trudno przyporządkować je konkretnej rodzinie; pierścień z herbem Świnka i monogramem FC z 1. ćwierci XIX wieku możemy wiązać z rodziną Czackich. Należał on zapewne do Feliksa Czackiego (1783–1862), literata, historyka i wybitnego bibliofila (il. 3).

Guzy, czyli rodzaj ozdobnych guzików, z których mniejsze służyły do zapinania żupana, a większe kontusza, pochodzą z XVII i XVIII wieku. W ich produkcji wykorzystywano złoto, srebro, mosiądz i brąz. Guzy były odlewane, wytła-

czane i cyzelowane. Wykonywano je również w technice filigranu lub zdobiono granulacją. Kompletory przeznaczone do reprezentacyjnego stroju mogły być dodatkowo zdobione emalią barwną oraz kameryzowane, czyli zdobione kamieniami jubilerskimi.

Uzupełnieniem prezentacji elementów ubioru są dwa pasy tzw. przeworskie zrobione ze skórzanego rzemienia (paska), do którego przymocowano elementy ozdobne w postaci tarczek i blaszek międzytarczowych z miedzi, mosiądzu lub srebra. Wyróżnić można dwa typy dekoracji pasów przeworskich: zdobione ornamentami rytowanymi oraz ornamentami odlewanymi. Dekorację ornamentalną stanowią motywy roślinne, m.in. liście akantu oraz proste formy geometryczne.

Odrębny dział w kolekcji Emeryka Hutten-Czapskiego stanowi zbiór szkła pochodzącego w większości z terenów Rzeczypospolitej (Huta Kryształowa, Naliboki, Urzecz). Na uwagę zasługują dwa zabytki tworzące część kompletu: szklanka i kieliszek z Huty Kryształowej – czynnej na obszarze starostwa lubaczowskiego od przełomu roku 1717 i 1718 do końca XVIII wieku. Szklanka ta można połączyć z osobą Walentego Aleksandra Czapskiego (1682–1751) herbu Leliwa, biskupa przemyskiego (1735[7]–1741), a następnie kujawsko-pomorskiego (1741–1751). Naczynia wyprodukowano ze szkła bezbarwnego, a herb właściciela wraz z insygniami godności biskupiej zostały wykonane techniką szlifowania, rytowania i matowania połączonego z polewaniem (il. 6). Szkło z huty w Nalibokach reprezentuje kielich ze skomplikowanym monogramem wiązanim i za-

bawną dedykacją: *Imię w Cyfrze złożone na tom tu rysował / Aby kto łaskaw na nie pić, nie rekużował¹. Rozwiazany monogram JCPK/W* pozwala na połączenie kielicha z osobą Jana Ansgarego Czapskiego (zm. 1742), od 1738 roku podskarbiego wielkiego koronnego. Z manufaktury nalibockiej pochodzi również, powstały w tym samym czasie, duży i reprezentacyjny kielich z pokrywą i herbem Oginiec, który jako herb własny używany był wyłącznie przez rodzinę Ogińskich (il. 5). Oprócz szkieł polskich w kolekcji Emeryka Hutten-Czapskiego znajdują się przykłady szkieł powstałych w Saksonii, m.in. z herbami Wettinów, oraz saskie wyroby eksportowane na dwór carów. Na wystawie towarzyszy im, pochodzący również z Saksonii, najwcześniejszy zabytek ceramiczny w kolekcji Emeryka Hutten-Czapskiego – dzban fajansowy z malowanym kobaltem monogramem AR (Augustus Rex), którego cymbał pokrywa zawiera wprawiony medal z wizerunkiem Augusta II Mocnego.

Militaria to głównie pamiątki husarskie, m.in. sześć kompletów półbrozi oraz dwa komplety zbroi karacenowych z 4. ćwierci XVII wieku (il. 7). Uzupełnienie wyposażenia bojowego stanowi siodło o charakterystycznym husarskim profilu z dekoracją w tzw. typie tureckim umieszczoną na łąkach (elementach stelażu siodła), które zostały okute blachą złożoną i kameryzowaną, oraz rząd koński z lat 40. XVIII wieku złożony z ogłowia, podpiersienia i podogonia, wykonanych ze skóry z dekoracją haftowaną i naszytymi ozdobami ze srebra i częściowo złożonego mosiądzu. W kolekcji Emeryka Hutten-Czapskiego znajdują się rów-

1 | Rekużować (łac. recusare – wzdragać się, odmawiać) – odrzucać starania o rękę.

niez odznaczenia nadane przedstawicielom rodziny oraz jemu samemu, zarówno w okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej, jak i pod panowaniem zaborcy. Po dziadku kolekcjonera Michała Obuchowiczu zachowała się brosza z miniaturami gwiazd i odznaczeń Orderu Orła Białego i Orderu św. Stanisława z 2. połowy XVIII wieku (il. 8). Pamiątkami po Karolu Czapskim są Krzyż Maltański i jego dwie miniatury: pierwsza, umieszczona w ramce i przeznaczona do noszenia w pętlicy, druga, będąca miniaturą krzyża komturii Kawalerów Maltańskich. Emeryk Hutten-Czapski był kawalerem Orderu św. Stanisława, świadczy o tym zachowana miniatura Orderu III klasy z 1857 roku i nadana mu przez cara Aleksandra II w 1871 roku klasa I, do której należała prezentowana gwiazda. W 1867 roku otrzymał on również medal za prace przy uwłaszczeniu chłopów, bity w srebrze, z przedstawionymi na awersie popiersiami carów Mikołaja I i Aleksandra II. Emeryk Hutten-Czapski zgromadził najbogatszą w polskich zbiorach kolekcję dystynktoriów kanoniczych, czyli odznak mających formę zawieszania w kształcie krzyża, należnych kanonikom katedralnym i kolegiackim. Z przedstawionego wyboru zabytków najciekawsze są dystynktorium kanonika kolegiaty św. Jana Chrzciciela w Warszawie z lat 1751-1763 oraz powstałe nieco później dystynktorium kanonika kapituły płockiej.

Wśród pamiątek masonskich ważną grupę w kolekcji stanowią fartuszki obrzędowe, szarfy z klejnotami oraz zespół odznak poszczególnych łóż. Ta część kolekcji była kształtowana etapami: część zabytków zgromadził Emeryk Hutten-Czapski, inne, równie ważne, pozyskała jego żona Elżbieta, m.in. dzięki zakupom oraz dużej darowiźnie

Ludwika Gropplerowej ze spuścizny po Krzysztofie i Henryku Anastazym Gropplerach. Emeryk Hutten-Czapski osobiście zebrał zabytki, które można połączyć z lożami działającymi w Warszawie, Wilnie i Grodnie, a także w miastach prowincjonalnych, np. w Słucku, Kamieńcu Podolskim, Dubnie czy Rafałówce. Z lożami działającymi na terenie Warszawy można łączyć dwie odznaki łoży „Braci Polaków Zjednoczonych” z lat 1807-1821 (il. 9) oraz odznaki łoż „Świątynia Minerwy” i „Kazimierz Wielki” z lat 1815-1821. Ciekawostką stanowi odznaka łoży „Świątynia Izys” wraz ze wstęgą, która w myśl uchwały członków łoży była w polskich kolorach narodowych. Z masonerią rosyjską należy wiązać kolejny rzadki zabytek – sztylet obrzędowy zawieszony na czarnej wstędze. Sztylet to symbol zemsty, zawiści i zwątpienia. Rekwizyt, używany przy inicjacji czeladnika, nawiązywał do starej tradycji masonskiej związanej z legendą mistrza Hiram – budowniczego świątyni Salomona – zabitego przez wiarołomnych uczniów.

Wystawę zamykają zbierane przez Emeryka Hutten-Czapskiego wizerunki postaci historycznych – królów, książąt, bohaterów narodowych oraz osób publicznych związanych bezpośrednio lub pośrednio z historią Polski.

| 1. Kontusz i żupan, Polska, lata 60. XVIII w., jedwab |

| 1. Kontusz and żupan, Poland, 1760s, silk |

| 2. Zawieszanie z przedstawieniem Rudolfa II, Praga, ok. 1595, jaspis rzeźbiony, złoto, emalia transparentna i opakowa |

| 2. Pendant with representation of Rudolf II, Prague, ca. 1595, carved jasper, gold, transparent and opaque enamel |

| 3. Pierścień sygnetowy z herbem Świnka, Polska, 1. ćw. XIX w., karneol, złoto |

| 3. Signet ring with the Świnka coat of arms, Poland, 1st quarter of 19th c., carnelian, gold |

| 4. Brosza, poł. XVIII w., złoto, kamienie jubilerskie |

| 4. Brooch, mid-18th c., gold, precious stones |

| 5. Kielich z pokrywą z herbem Oginiec, Polska, Naliboki, lata 40. XVIII w. |

| 5. Covered goblet with the Oginiec coat of arms, Poland, Naliboki, 1740s |

| 6. Kieliszek i szklanka z herbem Leliwa, Huta Kryształowa, 1737–1741, szkło bezbarwne, rytowane, szlifowane |

| 6. Wine glass and beaker with the Leliwa coat of arms, Crystal Glasshouse, 1737–1741, colourless glass, engraved and cut |

| 7. Zbroja karacenowa, Polska, koniec XVII w., skóra, stal, mosiądz |

| 7. Karacena armour, Poland, late 17th c., leather, steel, brass |

| 8. Brosza z miniaturami gwiazd i odznaczeń Orderu Orła Białego i Orderu św. Stanisława, Polska, 2. poł. XVIII w. |

| 8. Brooch with miniatures of the stars and decorations of the Order of the White Eagle and the Order of Saint Stanislaus, Poland, 2nd half of 18th c. |

| 9. Odznaka loży „Braci Polaków Zjednoczonych” w Warszawie, Warszawa, 1807–1821, srebro, mosiądz |

| 9. Badge of the Bracia Polacy Zjednoczeni [United Polish Brethren] lodge in Warsaw, Warsaw, 1807–1821, silver, brass |

National Museum in Krakow. European Centre of Polish Numismatics – the Emeryk Hutten-Czapski Collection

The impressive collection accumulated by Emeryk Hutten-Czapski (1828–1896) consists mainly of unique numismatic objects: coins, bank notes and medals. This eminent scholar, collector and bibliophile also left an interesting collection of prints, militaria, textiles, badges, pottery, jewelry, gems, and glass as well as a vast library. In 1903 Emeryk Hutten-Czapski's collection, donated by his heirs to the city of Krakow, was incorporated into the holdings of the National Museum. Some of the objects are permanently on display at the Gallery of Decorative Art and the Gallery of Polish Arms and Uniforms in the Museum's Main Building. The current exhibition at the European Centre of Numismatics presents objects held in storage, which have previously been shown only in special temporary exhibitions.

The exhibition opens with two display cabinets that contain a nobleman's costume and a set of silk *kontusz* sashes. The *kontusz* [an outer garment with long slit sleeves that could be thrown on the shoulders] and *zupan* [a long inner garment with sleeves] sewn from silk taffeta, date from the 1760s. They belonged to Jan Potocki, starost of

Kaniów (il. 1). The *kontusz* sashes were made in the second half of the 18th century at the Radziwiłł Manufactory in Słuck (Lithuania). The factory, known as the "Persian works", was run at the time by Leon Madzarski, the son of Jan. Others were produced at the Krakow manufactories of Franciszek Masłowski and the less popular Daniel Chmielowski. The excellence of their workmanship equalled that of the finest silk articles from Persia, Turkey and China.

The next two cabinets contain a selection of jewelry and accessories accompanying Polish national dress. Outstanding among these are a pendant with a cameo showing a monarch (il. 2) and a brooch in the shape of a sprig (il.4). The pendant, bought by Hutten-Czapski as a portrait of King Sigismund III Vasa, is in fact a representation of Emperor Rudolf II worked in jasper at the Prague studio of Ottavio Miseroni around 1595.

Signet rings with Polish and foreign coats of arms date from the 18th and 19th centuries. Among the most notable 18th-century items are rings bearing the Dołęga, Sas, Nowina and Półkozic coats of arms. Due to the absence of the owners' initials and the popularity of these armorial bearings, it is difficult to assign the jewels to a particular family. The ring with the Świnka arms and monogram FC from the first quarter of the 19th century may be associated with the Czacki family. It belonged most likely to Feliks Czacki (1783–1862), a man of letters, historian and renowned bibliophile (il. 3).

Guzy [sing. *guz*], or a type of decorative clothing buttons, date from the 17th and 18th centuries; the smaller ones were used for fastening the *żupan*, the larger on the *kontusz*. These buttons were manufactured from gold, silver, brass and bronze. *Guzy* were cast, pressed and chased. They were also made in the filigree technique and adorned with granulation. Sets of buttons for formal dress could be additionally decorated with colour enamel and inlaid with precious stones.

The display of clothing is complemented by two belts in the so-called Przeworsk style, composed of a strip of leather fitted with decorative elements in the form of alternating discs and plates made of copper, brass or silver. Przeworsk-style belts were decorated with either engraved or cast ornaments. The ornamentation comprises floral motifs, e.g. acanthus leaves, and simple geometric shapes.

Glass forms a separate group of objects in the collection of Emeryk Hutten-Czapski. It comes mostly from the territory of the former Polish-Lithuanian Commonwealth (Huta Kryształowa [Crystal Glasshouse], Naliboki, Urzecze). Of particular note are two pieces from a set: beaker and wine glass from the Crystal Glasshouse, which operated in the starosty of Lubaczów from the end of 1717 until the end of the 18th century. These objects can be associated with Walenty Aleksander Czapski (1682–1751) of the Leliwa coat of arms, bishop of Przemyśl (1735[7]–1741), and later of Kujawy-Pomerania (1741–1751). The vessels were made of colourless glass and the owner's coat of arms as well as

episcopal insignia were cut, engraved, matted and partly polished (il. 6). The Naliboki glassworks is represented by a goblet with an elaborate intertwined monogram and a humorous inscription: *Imię w Cyfrze złożone na tom tu rysował / Aby kto łaskaw na nie pić, nie rekuzował* [My name in cipher is inscribed here / So that he who would toast it may drink without fear] The monogram JCPK/W makes it possible to associate the goblet with Jan Ansgary Czapski (d. 1742), who was Grand Treasurer of the Crown from 1738. Another product of the Naliboki factory from the same period is a fine large goblet with a lid and the Oginiec coat of arms, which was used exclusively by the Ogiński family (il. 5). Apart from Polish glasses, the collection of Emeryk Hutten-Czapski includes examples of Saxon glass, including those with the coats of arms of the Wettin house and wares exported to the Russian court. They are accompanied by the earliest ceramic object in the collection: an earthenware jug with the monogram AR (Augustus Rex) painted in cobalt and a tin lid which features a medal bearing an image of Augustus II.

The group of militaria consists mainly of hussar items, including six suits of half armour and two suits of *karacena* armour from the fourth quarter of the 17th c. (il. 7). The combat equipment is complemented by a saddle in a typically hussar style with the so-called Turkish decoration on theommel and cantle (elements of the saddle tree), which were fitted with gilt sheet metal inlaid with precious stones, and a horse tack from the 1740s composed of leather headgear, breastplate and crupper, with embroidered decoration and sewn-on ornaments made of silver and partly gilt brass.

The collection of Emeryk Hutten-Czapski also includes distinctions awarded to him and members of his family, both during the period of the Polish-Lithuanian Commonwealth and under foreign rule. The collector's grandfather, Michał Obuchowicz, is represented by a brooch with miniatures of the stars and decorations of the Order of the White Eagle and the Order of Saint Stanislaus from the second half of the 18th century (il. 8). Mementoes of Karol Czapski include a Maltese Cross and its two miniatures: one framed and intended to be attached to the galloon trim, the other a miniature Commander Cross of the Knights of Malta. Emeryk Hutten-Czapski was a knight of the Order of Saint Stanislaus, as evidenced by the surviving miniature of the third class of the Order from 1857 and the star of the first class of the Order, which he was awarded by Tsar Alexander II in 1871. In 1867 he also received a silver medal for his work in the granting of land to peasants, which shows the busts of Tsars Nicholas I and Alexander II on the obverse. Emeryk Hutten-Czapski assembled the largest Polish collection of canonical distinctions in the form of cross pendants, used by cathedral and collegiate canons. The highlights of the selection on view are the cross of the canon of the collegiate church of St. John the Baptist in Warsaw from the years 1751-1763 and the slightly later cross of the canon of the Płock chapter.

Among Masonic memorabilia, the principal categories are ritual aprons, sashes with jewels, and a group of badges of individual lodges. This part of the collection was developed in stages: some of the objects were accumu-

lated in Emeryk Hutten-Czapski's lifetime, while others, equally important, were acquired by his wife Elżbieta, through purchases and a large donation made by Ludwika Groppler from the estate of Krzysztof and Henryk Anastazy Groppler. Emeryk Hutten-Czapski personally collected the items that can be linked to the lodges active in Warsaw, Vilnius and Grodno as well as provincial towns such as Stuck, Kamieniec Podolski, Dubno and Rafałówka. The Warsaw lodges are represented by two badges of the Bracia Polacy Zjednoczeni [United Polish Brethren] lodge from the years 1807-1821 (il. 9) and badges of the Świątynia Minerwy [Temple of Minerva] and Kazimierz Wielki [Casimir the Great] lodges from the years 1815-1821. An interesting item is the emblem of the Świątynia Izys [Temple of Isis] lodge, with a ribbon in Polish national colours, as stipulated by a resolution passed by its members. Another rare object, a ritual dagger suspended from a black ribbon, should be attributed to Russian Freemasonry. The dagger is a symbol of revenge, envy and doubt. It was used during the initiation of an apprentice as a reference to an old Masonic legend that tells of the murder of Master Hiram –the builder of King Solomon's Temple – by faithless pupils.

The exhibition concludes with Emeryk Hutten-Czapski's collection of pictures of historical figures: kings, princes, national heroes and public personages connected directly or indirectly with the history of Poland.

| WYSTAWA „KOLEKCJA EMERYKA
HUTTEN-CZAPSKIEGO” |

| EXHIBITION “THE EMERYK HUTTEN-
-CZAPSKI COLLECTION” |

Muzeum Narodowe w Krakowie – Muzeum im. Emeryka
Hutten-Czapskiego | National Museum in Krakow – The
Emeryk Hutten-Czapski Museum

| CZERWIEC 2013 – CZERWIEC 2014 |

| JUNE 2013 – JUNE 2014 |

KURATOR | CURATOR: Alicja Kilijańska | WSPÓLPRACA |
COLLABORATION: Magdalena Czubińska, Bożena Kostuch,
Joanna Kowalska, Piotr Wilkosz | KOORDYNATOR | COOR-
DINATOR: Mateusz Woźniak | WSPÓLPRACA ORGANIZA-
CYJNA | COLLABORATION: Józefa Krysińska, Maria Wałach
| ARANŻACJA WYSTAWY | EXHIBITION ARRANGEMENT:
Ewa Morzyniec |

| PRACE KONSERWATORSKIE | CONSERVATION WORK |
Pracownie Konserwacji Tkanin i Ubiorów, Papieru i Skóry,
Metalu oraz Rzemiosła Artystycznego | Textile and Cloth-
ing Conservation Studio, Paper and Leather Conservation
Studio, Metalwork Conservation Studio, and Decorative Art
Conservation Studio |

| PUBLIKACJA | PUBLICATION | Tekst | Text: Alicja
Kilijańska; Redaktor prowadząca | Managing editor: Krysty-
na Stefaniak | Tłumaczenie | English translation: Robert
Gałązka | Projekt graficzny i skład | Graphic design and type-
setting: Anna Maria Bojarowicz | Fotografie | Photography:
Paweł Czernicki, Jacek Świdorski |

©Muzeum Narodowe w Krakowie 2013

ISBN 978-83-7581-135-3

